

*Article History*

*Received / Geliş*  
*10.10.2018*

*Accepted / Kabul*  
*20.12.2018*

*Available Online / Yayınlanma*  
*20.12.2018*

## **SOME DEFINITIONS AND EXAMPLIFICATIONS IN GLOSSARYS OF TURKISH LANGUAGE ASSOCIATION**

TÜRK DİL KURUMU SÖZLÜKLERİNDE BAZI TANIMLAMA VE  
TANIKLAMALAR<sup>1</sup>

***Kürşat EFE<sup>2</sup>***

### **Abstract**

Divanü Lugati at-Türk, the first dictionary of the Turkish language, has a history and a tradition of nearly a thousand years of Turkish language lexicography. The way in which definitions and examples are given differs in each dictionary. After the Tanzimat years, lexicography gained momentum and today it has reached a more advanced position. As a result, there are innovations in the presentation of the definitions and examples. In order for the words to be understood more comprehensively, identification and identification should be given correctly. 104.481 vocabulary consisting of words, terms, idioms, annexes and meanings in The Current Turkish Dictionary of Turkish Language Institution, total of 77.407 words per item and item, 3.700 new words, 6.400 new meaning, selected from Turkish literature, 29.040 sample sentences, 1.236.484 glossary of words. Great Turkish Dictionary if Turkey Turkish literary language of the vocabulary, as well as all the sciences, arts and sports terms, place names, contact names, of words and phrases in its resources mouth, brings together an indirect Turkish as a whole vocabulary of. There are 616,767 words in this dictionary. TDK Main Dictionary of Terms of Science and Art also consists of all term dictionaries prepared from past to present. In this dictionary there are 185.332 terms. In this study, the words que quoting, borrowing, emulating, adapting, copying ve are given in these dictionaries of Turkish Language Institution, we will touch the other, The Current Turkish Dictionary prepared by TDK in an environment is described in The Great Turkish Dictionary, the definitions, testimonies and testimonies in the The Main Dictionary of Terms of Science and Art, how these concepts are named in different sources are discussed.

**Key Words:** Dictionary, lexicography, calque, borrowing words.

### **Özet**

Türk dilinin ilk sözlüğü olan Divanü Lugati't-Türk'ten günümüze kadar Türk dili sözlükçülüğünün yaklaşık bin yıllık geçmişi ve bir geleneği bulunmaktadır. Tanımların ve örneklerin verilme şekli her sözlükte farklılık arz etmektedir. Tanzimat yıllarından sonra sözlükçülük ivme kazanmış, bugün ise daha ileri bir konuma ulaşmıştır. Sonuç olarak tanım ve örneklerin sunulmasında yenilikler görülmektedir. Sözcüklerin daha anlaşılır şekilde karşılaması için tanımlamanın ve tanıklamanın (örneklendirmenin) doğru olarak verilmesi gerekmektedir. Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlük'ünde söz, terim, deyim, ek ve anlamdan oluşan 104.481 söz varlığı, madde başı ve madde içi toplam 77.407 söz, 3.700 yeni söz, 6.400 yeni anlam, Türk edebiyatından seçilmiş, 29.040 örnek cümle, 1.236.484 sözden oluşan sözlük metni yer almaktadır. Büyük Türkçe Sözlük ise Türkiye Türkçesi yazı dilinin söz varlığının yanı sıra bütün bilim, sanat ve spor terimlerini, yer adlarını, kişi adlarını, bölge ağızlarındaki ve kaynaklardaki sözcükleri ve deyimleri, dolaylı olarak Türkçenin bütün söz varlığını bir araya getirmektedir. Bu sözlükte toplam 616.767 söz varlığı bulunmaktadır. TDK Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü de geçmişten günümüze hazırlanmış bütün terim sözlüklerinden oluşmaktadır. Bu sözlükte de 185.332 terim bulunmaktadır. Bu çalışmada, Türk Dil Kurumunun bu sözlüklerinde "alıntı, alıntılama, ödünçleme, öyküntü, uyarılama, kopyalama, ariyet, iktibas" gibi sözcüklerin tanımlarının ve tanıklık durumlarının nasıl verildiğine, dil bilimi açısından sözlüklerimizde yer almayan "kalka (<Fr.calque)" kelimesine hangisinin karşılık gel(ebil)diğine değineceğiz. Genel Ağ ortamındaki TDK'nin hazırladığı Güncel Türkçe Sözlük'te, Büyük Türkçe Sözlük'te, Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü'ndeki kullanımlar, tanımlar, tanıklık durumları ele alınmış; farklı kaynaklarda bu kavramların nasıl adlandırıldığı irdelenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Sözlük, sözlükçülük, öyküntü, alıntı kelimeler.

<sup>1</sup> 7-8 Aralık 2018 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen II. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

<sup>2</sup> Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, [kursatefece@hotmail.com](mailto:kursatefece@hotmail.com)

## **Giriş**

Sözlükler, her dilin kullanıcıları için birer başvuru eserleridir. Sözlük hazırlayan araştırmacılar, kullanıcıların ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar ortaya koymasına gerekir. Hazırlayan ile kullanıcı arasında önemli bir ayrılmaz bir ilişki vardır. Gerek güncel sözlüklerin hazırlanmasında gerekse tarihsel sözlüklerin hazırlanmasında bu ilişki her zaman önemini taşımaktadır. Bu sözlüklerin *Genelağ* ortamında kullanıma sunulması bu gerçeği değiştirmemektedir.

*Genelağ* ortamında kullanıcıların hizmetine sunulan *Türkçe Güncel Sözlük*, sözcüklerin söyleyişini, terim anlamını ve kelime türünü gösterdiği gibi tanımlamalar da yapmaktadır fakat bu sözlükte bazı sözcüklerin sadece eş ya da karşıt anlamına yer verilmekte, tanımlarına fazlaca yer verilmemektedir. Türkçe olmayan sözcüklerin de Türkçe karşılığı eklenmiştir. Sözcüklerin içinde bulunduğu birleşik kelimeler, deyimler ve atasözleri verilmiştir. Aynı zamanda konuşma engellileri için parmak alfabesi ile kelimeler gösterilmiştir. Genel Türkçe sözlüklerde, kalıplaşmış birimlerin sözlüğe yerleştirilmesinde madde başı olan sözlük birimleri esas alınmaktadır. Sözlükte kalıp birimlere nasıl davranıldığı sözlüğün başında kullanıcılar için yapılan açıklamalarda belirtilmektedir. Bu açıklamalara göre, madde başı olan sözcüğün sözcük anlamları açıklandıktan sonra, bu sözcüğün içinde yer aldığı kalıplaşmış birimler de sıralanmakta ve anlamlandırılmakta, yer yer de kullanımı tanıklanmaktadır. Türkçenin bütün söz varlığını bir araya getiren ve ortak bir veri tabanında kullanıma sunulan *Büyük Türkçe Sözlük*, yazı dilimizin söz varlığının yanı sıra bütün bilim, sanat ve spor terimlerini, yer adlarımızı, kişi adlarımızı, bölge ağzlarımızdaki ve kaynaklarımızdaki sözcükleri, deyimleri içermektedir. *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü* ise Türk Dil Kurumunun kuruluşundan bu yana yayımladığı terim sözlükleri ile yakın dönemde kurulan çeşitli terim çalışma gruplarında hazırlanan terim sözlüklerinden oluşmaktadır. Türkçenin bütün söz varlığını bir veri tabanına aktarma çalışmasının bir parçasıdır.

Dillerin temel malzemesini toplayan sözlükler, her dilin varlığının en somut göstergeleridir. Sözlük, “bir dilin (ya da birden çok dilin) söz varlığını, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların, başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren bir söz varlığı kitabıdır (Aksan 2000a III: 75)”. Leksikoloji ya da leksikografi gibi terimlerle sözlük bilimi için farklı adlandırmalar bulunmaktadır. Lexicography, *sözlükbilgisi*; lexicology ise *sözlükbilim* olarak kabul edilmektedir (Vardar, 2002: 184). Sözlük bilimi (Korkmaz 2007, 199) *sözlük bilgisi* (Vardar, 2002: 135) *sözlükçülük* (Akalın, 2010, 164) gibi terimlerle *sözlük hazırlama işi* adlandırılmaktadır. Doğrudan doğruya sözcük araştırmalarını kapsayan bir bilim dalı olan sözcük biliminin uygulamalı kolu ve bir alt dalı sayılan; sözlük hazırlama, yazma bilimini ve sanatını ifade eden sözlük bilimi (veya sözlükbilim) terimi ile karşılaşılması Türkçede karmaşaya yol açmaktadır. Bir terim kargaşasına yol açmamak, kavramların doğru algılanmasını ve anlaşılmasını sağlamak için *leksikografi* karşılığında *sözlükçülük* teriminin kullanılması daha uygundur. (Akalın, 2010: 164)

Sözcük, bir ya da birden çok ses birimin oluşturduğu, yazıda iki boşluk arasında yer alan, çoğu kez anlamsal bir birim oluşturan, söylemde belli bir biçimsel birlik sunan, çeşitli dizimsel kullanımlarında biçimce ya hiç değişmeyen ya da -bükünlerde olduğu gibi- bir bölümüyle değişim gösteren eklemli ses ya da sesler öbeği olarak tanımlanmaktadır. (Vardar, 1998: 190). “Sözcük bilimi, (*lexicologie, lexicology, wortkunde*), dilin söz varlığını, yani sözcüklerini, türetmede görev alan biçimbirimlerini, bileşik sözcük, deyim, atasözünü, kalıplaşmış söz gibi öğelerini incelemeye yönelen, bu öğelerin kökenlerini oluşumlarını araştırarak biçim ve anlam açısından

gelişmelerini saptamaya çalışan bir dilbilim dalıdır.” (Aksan, 2000: 13) “Sözlük bilim (*lexicographie, lexicography, leksikographie*), bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya yönelik bu amaçla yöntemler koyarak uygulama yollarını gösteren bir dilbilim dalıdır.” (Aksan, 2000: 69) “Sözlükler, her dilin söz varlığının temel kaynaklarıdır. Bir dilin söz varlığı sözcükler, deyimler, terimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, mecazlar ve yan anlamlar gibi güçlü ve zengin bir kavram dünyasından oluşmaktadır. Söz varlığının niteliğinin zengin olması, dilin kullanım sürecinde ortaya çıkmaktadır. Kullanıldıkça dilde deyimler, mecazlar, yan anlamlar, argo, lehçe, ağız gibi öğeler ortaya çıkmaktadır. Dilin anlam dünyasında oluşan bu zengin karışım da sözlüklere taşınmaktadır. Toplumun duygu ve düşünce dünyasını yansıtan bu zengin karışıma göre sözlükler oluşturulur. Deyim sözlükleri, terim sözlükleri, lehçe sözlükleri, kavram sözlükleri gibi... Sözlüklerin oluşturulmasında dil biliminin bir alt dalı olan sözlük biliminden (*lexicologie*) yararlanır. Sözlükler oluşturulurken sözcüklerin kökeni, anlamı, türü, hangi bağlamda kullanıldığı gibi birçok özellik dikkate alınır. Sözcüklerdeki çok anlamlılık sözlüklerin oluşturulmasında en çok dikkate alınması gereken hususlardan birisidir. Sözcüklerin temel anlamının yanında kazandığı yan anlamlar, mecazlar, deyimleşmeler dilin kavram dünyasını yansıtır. Sözlükler, bir dilin söz varlığının yer aldığı, düşünce ve kültür birikiminin araçları olan temel eserlerdir. Dilin temel söz varlığının yer aldığı sözlükler, milletlerin kültür, duygu ve düşünce belleğinin yazılı kaynağıdır. Bu temel eserler kültür, edebiyat ve eğitim açısından oldukça önem taşırlar. Bu özellikleri dolayısıyla sözlüklerin, bilimsel ölçütlere göre ve insanların öğrenme ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesi gerekir. Bu ihtiyaçlar edebî, eğitsel, kültürel oluşuna göre farklılık arz edebilir. Amaç ve öğrenme ihtiyaçlarındaki farklılıklar sözlüklerin hazırlanmasında dikkat edilecek temel ilkeler arasında yer almalıdır.” (Karadüz, 2009:637-639) “Sözlüklerin hazırlanmasında sözlük biliminden yararlanır ve sözlük bilimi uygulamaları dil biliminin bir alanı olarak kabul edilir. Sözlük bilim, bir dildeki sözlüksel birimleri, başka bir deyişle, anlam birimlerin sözlük birim niteliği taşıyanlarıyla dil bilimsel olmayan ve sözlük birimler gibi işlem gören çeşitli birleşimleri dil bilim yöntemleriyle inceleyen, bu arada sözlük yapımının kuramsal yanlarını da ele alan bir dil bilim dalıdır.” (Kıran, 2006:242)

## **2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE**

### **2.1. Sözlük Bilimi, Tanıklama, Tanımlama**

“Sözlükler oluşturulurken sözcüklerin kökeni, anlamı, türü, hangi bağlamda kullanıldığı gibi birçok özellikler dikkate alınır.” (Karadüz, 2009, 636). “Madde başı olacak öğeler, ev, güneş, ben, çam, su gibi değişik nitelikteki bağımsız biçimbirimlerdir. Bunların dilde kesinleşmiş yazım biçimlerine uygun olarak sözcük türleri açısından dildeki yerleri (isim, fiil, ünlem gibi) gösterilerek sözlükte yer almalıdır.” (İlhan, 2009: 536). Terim, ağız, yabancı dil ve cep sözlükleri yanında güncel, karşılaştırmalı, ansiklopedik ve elektronik sözlüklerle sözlük çeşidi de artmıştır. Bu çeşitliliği sağlayan insanların ihtiyaçlarının çeşitliliğidir. Sözlükler de bu ihtiyaçlara göre hazırlanma amacı taşımalı, buna göre de ortaya konulmalıdır. Türk Dil Kurumunun hazırladığı *Genelağ'daki Güncel Türkçe Sözlük, Büyük Türkçe Sözlük ve Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*, sözlük maddelerinin anlamla ilgili açıklamasının yer aldığı kısım olan tanım bilgisi ile örnek cümlelerin yer aldığı kısım olan tanıklama/örneklendirme bilgisi açısından değerlendirilecektir. “Yapı olarak sözlük birimler, yalın, türemiş ve birleşik yapıda olabilir. Sözlükbilimle ilgili bazı çalışmalarda

sözcüklerin tek başına anlamı olup olmamasına göre dolu sözcük, boş sözcük ayrımı yapılmaktadır. Daha çok gramatikal sözcük olarak değerlendirilen ve tek başına anlamı olmayan sözcüklerin boş sözcük olarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Buna göre ilgeçler, bağlaçlar ve adılların boş sözcük kategorisi içinde değerlendirildiği; sözlüklerde yer alan ad, sıfat, belirteç ve eylem türünden olan sözcüklerin ise dolu sözcük olarak ele alındığı görülmektedir.” (Günay, 2007:26)

“Sözlükçülük geleneği içinde doğaldır ki sözlük hazırlama konusunda birtakım ölçütler ve yöntemler geliştirilmiş, iyi bir sözlüğün nitelikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Diğer ilkeler bir yana bırakılırsa günümüzde sözlük hazırlama konusunda özellikle amacın saptanması üzerinde durulmaktadır. Bugün farklı amaçlar doğrultusunda hazırlanan farklı sözlük türlerinin varlığı söz konusudur. Hangi türde olursa olsun sözlük, amacın belirginleştirilmişinden, madde başlarının düzenlenmesine ve tanımların verilmesiyle madde başı için temel anlam ve ilgili yan anlamların kullanım sıklığına göre sıralanışına kadar daha pek çok konuda özenli, ilkeli ve yöntemli bir çalışmayı gerektirmektedir.” (Uzun, 1999:7). Sözlükçülük, kuramsal ve uygulamalı olarak ikiye ayrılır. İyi bir sözlüğün nasıl hazırlanması gerektiği *kuramsal sözlük biliminin* ilgi alanına girerken kullanım amacına göre hazırlama işi de *uygulamalı sözlük biliminin* ilgi alanına girmektedir. “Kuramsal sözlük bilimi, sözlüğün birtakım katmanlardan oluştuğunu ortaya koymuştur: “bütün yapı (*megastructure*) → bütüncül yapı (*macrostructure*) → parçacıl yapı (*microstructure*, *entrystructure*) → iç yapı (*mesostructure*) → biçimle ilgili bilgiler (*comment on form*).” (Boz, 2016: 148)

“Bir sözlüğün “makro” ve “mikro” olmak üzere iki yapısı vardır. Makro yapıyı oluşturan ögeler; ön kısım (ön söz, kısaltmalar, kullanım kılavuzu vb.), gövde (madde başı sözcükler) ve eklerdir. Mikro yapı ise madde içinde bulunan bilgilerin düzeniyle ilgilidir. Bir maddedeki bilgi çeşitliliği ve türünün madde başı sözcüklere göre değişir ancak her sözcük şu bilgilerin tümünü veya bir kısmını içerir: yazım, sesletim, çekimlenme biçimi, sözcük sınıfı, anlamlar, tanım, örnekler, kullanım, ara maddeler ve etimoloji (Jackson, 2016: 48-51). Sözlüklerin birçoğunun asıl amacı *kullanıcıya görelilik ilkesidir*. Bunun için sözcüklerin anlamlarının ve tanımlarının açık ve anlaşılır şekilde verilmesi gerekmektedir. “Tanım, sözlük birimin anlamının bir nitelemesidir; olası göndergelerin kapsamlı bir açıklaması değildir. Sözlüklerde bir sözlük biriminin referans ilişkilerinin özellikle düz anlamlarının tanımlanması hedeflenir.” (Jackson,, 2016:143).

Başlıca sözlüksel **tanımlama** yöntemlerini şöyle sıralamak mümkündür: Çözümleyici (*analytical*) tanım: En yaygın tanım şeklidir. Tanımlanan kavramın anlam birimcik çözümlemesine dayalı olarak yapılır. Çözümleyici tanım, içmerkezli öbek (*endocentric phrase*) denilen tanımdır (Jackson,, 2016:144). Sözcük eşleştirmeye dayalı(word-match)tanım: İkinci büyük tanım türüdür. Sözlüklerde en sık kullanılan yöntemlerden birisidir. Kavram; eş, yakın, karşıt anlamlılarıyla tanımlanma yoluna gidilir. Sözcükler arasındaki eş anlamlılık (*synonymy*), karşıt anlamlılık (*antonymy*), alt anlamlılık (*hyponymy*) ve parça-bütün (*meronymy*) gibi anlam ilişkileri de sözcüklerin anlamlarının belirlenmesinde ve tanımlamada önemli bir etkenidir. Kavram; eş, yakın, karşıt anlamlılarıyla tanımlanma yoluna gidilir. Özellikle, tanımlanan sözcükten daha basit veya daha yaygın olarak kullanılan sözcüklerle tanımlama ilkesi önemlidir. Bu tür tanımlara çözümleyici yaklaşımla kolayca tanımlanamayan kavramların tanımlanmasında başvurulur. Ancak bu tanım türü bir kısır döngüye (*circularity*) yol açarak kusurlu tanımların ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir (Jackson, 2016:144-146). Özgüleştirci (*typifying*) tanım:Özgüleştirci tanımda; tanımlanan sözcüğün “tipik” özelliğine,

kavramın gönderimde bulunduğu şeye, özellikle karakteristik olan anlam birimciğe odaklanılır. “Genellikle” zarfı başta gelir (Jackson,, 2016:144). Birleştirici (*synthetic*) tanım: Birleştirici tanımda; çözümleyici tanımın aksine tanımlanan kavramın ait olduğu küme içindeki diğer öğelerle ilişkisi dikkate alınır. Kurala dayalı (*rule-based*) tanım: Kurala dayalı tanımda; genellikle bir dilin gramerinde, bir sözcüğün veya bir sözcüğün anlamının kullanım bilgisinden hareket edilir. “Dilbilgisel” veya “işlevsel” özcükler, yansıma sözcükler ve seslenme bildiren sözcükler tanımlanırken genellikle bu yöntemden yararlanır (Jackson,, 2016:147). **Tanıklama** ise bir sözcüğün örnek kullanımıyla ilgili bilgilendirmedir. Bir sözcüğün anlamının daha da anlaşılır kılınması için bir cümle ile *örneklendirme* işidir. Sözcükler, tanığıyla birlikte verildiğinde anlam farklılıkları daha anlaşılır hâle gelmektedir. “Sözcüğün geçtiği örnek cümleler, böyle durumlarda sözlük kullanıcısının yardımına koşar. Çünkü tanıklama; sözcüklerin anlamının belirginleşmesini, anlaşılabilirliğinin güçlenmesini sağlar (Boz, 2011c:133). Sözcüklerin tanığıyla birlikte verilmesi, onların kazandığı yeni anlamlarla bunlar arasındaki ayrımların öğrenilmesini kolaylaştıracaktır. Tanıklama, bu yönüyle, bir sınırlandırma işidir ve tanımlanan sözcüğün tanımının, belirli bir bağlamla sınırlı olduğunu anlatır (Jackson, 2016:41). Sözlük kullanıcıları, tanık cümleler aracılığıyla çok anlamlı sözcüklerin taşıdığı anlamları birbirinden kolayca ayırt edebileceklerdir. İnsanların sözlüklere bakma ihtiyacının altında genellikle şu iki neden yatar: bir sözcüğün anlamını öğrenmek, bir sözcüğün yazımını kontrol etmek (Jackson, 2016: 120).

Bir sözlüğün ‘sözlüksel değeri’ sağlamasının belli başlı koşulları vardır. Bunun için sözcüklerin kökenlerinin net ve doğru verilmesi, sözcüklerin anlamlarının açık ve anlaşılır olması, sözcüklerin türlerinin belirtilmesi ve sözcüklerin sesletiminin eklenmesi gerekmektedir. Sözlüğün cildinin dayanıklılığı ve kâğıdının kaliteli olması gibi dış özelliklerinin yanında gerektiğinde görsellerle açıklamalar eklenmesi, eş-zıt anlamlı sözcüklerin belirtilmesi, ilgili kelimelere göndermeler yapılması sözlüğün değerini artırmaktadır. Bunlar da *tanımlayıcılık, tanıklayıcılık, doğrulayıcılık ve açıklayıcılık* ilkeleri ile karşılanmaktadır.

## **2.2. Alıntı, Alıntılama, Ödünçleme, Öyküntü, Kalka Gibi Kavramların Dil Bilimdeki Yeri**

Milletlerarasında en çok etkileşim dilde kendini göstermektedir. Çünkü dil, hâlâ insanlar arası en etkili iletişim ögesidir. Diller arası etkileşim aşlında milletlerarası etkileşimdir. Bu durumun çok farklı sebepleri olabilir: *ekonomik, sosyal ve kültürel, coğrafi, dil akrabalığına bağlı sebepler...* Yeni bir nesne ya da yeni bir kavram türetilmişse ve teknoloji ile hızlı bir şekilde yayılmışsa kendi dilinde karşılık üretmeyen ya da karşı korumasız kalan toplumlar bir tür hazırcılık sayabileceğimiz yöntemle alıntılar yapmakta, böylelikle aktarmalar oluşmaktadır. Bir dildeki alıntı ögeler, o toplum hakkında birçok fikir ortaya koymaktadır. Gerek sözlük bilim çalışmalarında gerekse diğer sosyal alanlardaki çalışmalarda alıntı ögelerin durumunun ortaya konulması son derece önem arz etmektedir.

Yabancı dillerden yapılan her türlü çevirinin etkisiyle hem Türkiye Türkçesinde hem de diğer Türk yazı dillerinde oluşan galat-ı meşhur niteliğindeki dil değişimlerini ise Türkiye Türkçesinde kavram-kelime, sözdizimi-metin ve deyim-kalıplaşmış söz - atasözü düzeylerinde gruplaştırmak mümkündür. Bu bağlamda Türkçedeki belli kavramları ifade eden Türk kökenli sözcüklerin yerine birebir çeviri sonucunda türeyen galat-ı meşhur nitelikli oluşum, çağdaş Türkiye Türkçesi kelime

hazinesinin işlek (terim dışı) kadrosunda yer almaktadır: Sözelimi yazı dilinde veya erek metinlerde yügen yerine at başlığı, yıldı yerine at sürüsü, yıldı yerine at çobanı, tay yerine at yavrusu, kıyık yerine yorgan iğnesi vb. kullanılmaktadır (Musaoğlu 2001: 12). Ödünçleme, vericinin onayı ve farkındalığı olmadan gerçekleşir ve alıcı geri ödeme konusunda herhangi bir zorunluluk altında değildir. Konuşucu, öğeleri başka dilden kendi diline aynen olduğu gibi aldığı için süreç aynen kabul etme (*adoption*) olarak tanımlanabilir (Haugen 2010:133). Haugen, aynen kabul etmeyi ithal etme, kendi dil kalıplarına göre değiştirerek almaya değiştirme (*substitution*) olarak adlandırmıştır (2010:134). ödünçleme biçimi tasniflerinin, anlamasal alıntı (*semantic loan*), çeviri alıntısı (*loan translation*), melez (*hybrid*), alıntı kelime (*loanword*), bölünmüş alıntılar (*loanblends*), alıntı aktarılar (*loanshifts*) vb. terimlerle karşılanabileceğini (2010:135); çeviri alıntısının da (*loan translation*) Fransızca *calque* olarak bilindiğini belirtmiştir (2010:136). Yazara göre “alıntı kelime (*loanword*) değiştirim olmaksızın biçimbirimsel ithal sergiler. Bölünmüş alıntılar (*loanblends*) ithal etmenin yanı sıra, biçim birimsel değiştirim sergiler. Alıntı aktarımlar (*loanshifts*) ise ithal olmaksızın biçim birimsel değiştirim sergiler. Bunlar genellikle ‘çeviri alıntıları’ ve ‘anlam alıntıları’ olarak adlandırılınalari da içerir; aktarım terimi önerildi çünkü ödünçleyen dilde yalnızca biçim birimlerin görevsel aktarımları olarak ortaya çıkarlar (Haugen 2010:137)”. Anlam aktarması, söz (*semantik calque*), söz öbeği (*phraseologic calque*) veya cümle (*sentaktik calque*) düzlemlerinde olabileceğini belirten Karaağaç, alıntı kelimeleri üç farklı durumda sınıflandırır: Ödünç kelime (*loan word*). Melez kelime (*hybrid word/loanblend*). Anlam aktarması (*loan translation/semantic loan/calque/loanshift*) Bir sözcüğün anlamının morfem alıcı dile aktarılarak, verici dilin anlam örgüsünün özelliğini taşıyan fakat alıcı dilin ses ve yapılarıyla karşılanan alıntılardır. Bu tür alıntılarda, sözcüğün ses ve şekil yapısı alıcı dilden, anlamı ise verici dilin anlam örgüsünden kopyalanır. Verici dilden böyle bire bir yapılan tercüme, alıntılardaki yerleştirilmenin en uç noktasını oluşturur (1997: 499-511; 2013: 585).

Johanson’un yukarıdaki terimler yerine dil gerçeğini daha iyi yansıtan *kopyalama* terimini önerdiğini belirten Demir ve Yılmaz, ‘dil ilişkilerinde hiçbir şeyin gerçekten “ödünç alınmış” olmayacağını, “verici dil”in hiçbir şeyinin elinden alınmayacağını ve “alıcı dil”in “verici dil”dekiyle aynı olabilecek hiçbir şeyi almayacağını ifade etmişlerdir (Demir ve Yılmaz 2003: 135-138). Öykünme ise ödünçlemenin “özel bir türü” olarak değerlendirilmekte, çıkış dilindeki bir ifadenin varış diline birebir çevrilmesi olarak tanımlanmaktadır (Polat 2015: 23). Anlam alımı /çeviri yoluyla (“kapak kıızı”: “cover girl” gibi): Bu yöntem ise *öyküntü* yöntemi olarak adlandırılmaktadır (Aksan 1996: 39). *Öyküntü* kavramını tercih ve teklif eden Karaağaç, yapısal ve anlamsal ödünç almaları *öyküntü* (Fr. *calque*) denileceğini bunun da Fr. *calque* (kalka)’ya uygunluk arz ettiğini belirtir (2004: 204). “İki ya da daha fazla sözcükten oluşmuş ve anlamı, birleşik yapıyı oluşturan sözcüklerin düz anlamsal açıklamasının dışında olan bir dilsel birimin bir başka dile, sözcüklerin düz anlamsal açıklamasına bağlı olarak çevrilmesidir. *Ödünçlemede* başka dildeki bir sözcüğün kullanımı vardır, *öyküntüde* ise başka dilden bir biçimin değil kullanımın ödünç alınması söz konusudur (Karaağaç 2004: 204). Anlam aktarması olarak da düşünülen *öyküntü* doğrudan söz dizimi yerine bir kavramın karşıladığı anlamın aktarılması yerine verici dilden yapı özelliklerinin alınması ve alıcı dilde dilin yapısına aykırı kullanımların yerleşmesidir.

“Benzer *öyküntü* durumu sözdizimsel yapılarda da görülmektedir. Bazı adlandırmalarda bir başka dildeki adlandırmadan esinlenilebilmektedir.

“Kırkayak” sözcüğü ile Latince adı “*milipeda*” (bin ayaklı) arasında bir ilişki olduğunu düşünebiliriz. Sözdizimsel yapıdaki özentili kullanım, bir dilin sözdizimsel yapısını dikkate değer biçimde bozabilmektedir. Örneğin Türkçe bir tümceyi “Ben gidiyorum okula ki o buraya çok yakın” biçiminde söylersek Türkçenin sözdizimsel yapısını Hint-Avrupa dil ailesine öykünerek bozmuş oluruz. Film çevirilerinde bu tür kullanımlara sıklıkla rastlanır. Türkçede bu tür kullanımlar artmaktadır ya da dilimize giren yapılar kalıcı olabilmektedir (Aksan 2000b: 42). Bir dilden öbürüne genellikle sözcüğü sözcüğüne çeviri yoluyla içerik ve -birleşik biçimler söz konusu olduğunda- sıralanış düzeni aktarma; bu işlem sonunda ortaya çıkan biçim. Örneğin bilim-kurgu terimi İngilizce kökenli bir öyküntüdür (Vardar 2002: 128). “Bütün dillerin öyküntü (*calque*) yöntemine başvurarak terim türettikleri bilinmektedir. Bu durum, Türkçe için de geçerlidir. Yabancı kökenli terimlerin Türkçeye çevrildiği ve türetilen bu yeni terimlerle Türkçenin söz varlığının genişletilmesine katkıda bulunulduğu görülmektedir. Cumhuriyet Dönemi’nin başlarında Arapça ve Farsça kökenli sözcükler Türkçeye çevrilirken, 1970’ten bugüne de Batı kökenli sözcükler Türkçeye çevrilmektedir. Öyküntü sözcükler konusunda çeşitli araştırmacılar, değerlendirmeler yapmış ve öyküntü sözcükleri sınıflandırma yoluna gitmiştir. Bu konuda değerlendirme yapanlardan biri de Kâmile İmer’dir. İmer tarafından öyküntü sözcükler şöyle ele alınmıştır: a) Her iki sözcüğü Türkçe olan çeviri ögeler: uydu yayını (*satellite broadcast*), gelir dağılımı (*income distribution*), gümrük birliği (*custom union*), dış borç yükü (*foreign debt burden*) vb. (Uysal 2013: 115-116).

*Calque*, ismi duyulmamış bir türetme yoludur. Türkçeye kopyalama olarak geçmiştir. Varlığı eskiye dayandırılma da yol olarak ele alınması yeni bir zamana rastlar. Bu yolla kelimeler yabancı bir dilden kopya edilir. Yani yabancı bir dildeki sözcüğün olduğu gibi alınarak belli işlemlerden sonra kullanılır hale gelmesi ya da bir dilde bir sözcüğün anlamının, yabancı dildeki anlamının kısmen örtüştüğü bir sözcüğün etkisiyle anlamca genişlemesidir (Paylan 2015:7-8.) David Crystal ise *A Dictionary Of Linguistics And Phonetics* adlı sözlüğünde ***calque*** terimini şu şekilde açıklamıştır: “*calque* (a.) (Fransızca *calquer*’den, kalke etmek / kopya etmek) Ödünç alınan sözcük ya da öbeğin biçimbirimsel bileşenlerinin yeni bir dilde eşdeğer biçimbirimlere madde madde çevrildiği bir ödünçleme türünü işaret etmek için karşılaştırmalı ve tarihsel dilbilimde kullanılan bir terimdir. (2008: 64)”.

*Kamile İmer, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy* tarafından hazırlanan Dilbilim Sözlüğü’nde de *calque* sözcüğüne karşılık olarak *ödünçlemeli çeviri* terimi kullanılmış ve söz konusu terim için şöyle bir tanım yapılmıştır: ödünçlemeli çeviri (*loan translation, calque*) biçimbilim Her bir birimin çevrildiği dilde tek tek eşdeğerli birimlere dönüştürülmesi biçimindeki anlam ödünçlemesi yöntemi; örn. İngilizcedeki *young grammarians*’ın Türkçeye genç dilbilgiciler olarak çevrilmesi (2011:199). Aynı zamanda *örnekseme (analogy)* de şu şekilde açıklamışlardır: Dil birimleri arasındaki bağıntıdan yola çıkarak dilde var olan örneğe benzer bir birim oluşturulması işlemi ya da süreci; örn. Örnekseme yoluyla seç-enek, ol-anak, gör-enek, tut-anak sözcüklerinin türetilmesi (İmer vd. 2011: 205).

### 3. YÖNTEM

*Genelağ*’daki Güncel Türkçe Sözlük ve *Büyük Türkçe Sözlük ve Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü* taranmış ve özellikle birbirine yakın anlamda ve karıştırıldığını düşündüğümüz birkaç kelimenin tanımlarının ve tanıklamalarının nasıl verildiği, nasıl ele alındığı karşılaştırma yöntemiyle ele alınmıştır.

#### **4. BULGULAR**

Taranan *Güncel Türkçe Sözlük* ve *Büyük Türkçe Sözlük ve Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*’nde farklı yaklaşımlar tespit edilmiştir. Bazen başka bir madde başına göndermede bulunulmuş, bazen kelimenin yabancı dildeki karşılığı verilmiş, bazen kelimenin karşılığı kısaca tek kelime ile verilerek açıklama yapılmamış, örneklendirmelerin/tanıklandırmanın diğerlerine oranla *Güncel Sözlük*’te daha çok kullanıldığı görülmüş, bazen farklı alanlardaki anlamları/karşılıkları açıklanmıştır.

##### **4.1. Türk Dili Kurumu Sözlüklerindeki Durum**

Türk Dil Kurumunun sözlüklerinde “*adaptasyon, aktarma, alıntı, alıntılama, analogi, ariyet, iktibas, kopyalama, ödünçleme, öykünme, öyküntü, uyarlama*” sözcüklerinin durumu.

###### **4.1.1. Adaptasyon**

- Fr. *adaptation* a. Uyarlama. (GTS)
- bk. uyum. (BTS)
- bk. uyma. (OÖTS)
- Uyum. İng.: *adaptation* (SÜTS)
- Tiyatro için hazırlanmış bir yabancı oyunu, yöresel koşullar göz önüne alınarak uygun biçimde kendi diline çevirmek, çıkartmalar ve eklemeler yapmak. Örn. Molière’in Scapin’in Dolapları’nın Ayyar Hamza’yı çevrilmesi. 2. Bir romanı ya da öyküyü sahne içinde yeniden düzenleme, derleme. İng.: *adaptation* Fr.: *adaptation* Alm.: *adaptierung*. (TTS)
- Canlının yaşam alanındaki çevre koşullarına uyumu. 2. Uyum, uyma, alışma. uyarlama, uyarlanma. İng.: *adaptation*. (VHTS)
- bk. uyma. (ZTS)
- T.: uyum. (TTK)
- T.: uyarlama. (TTK)

###### **4.1.2. Aktarma**

- 1. Aktarmak işi. 2. Bir taşıttan başka bir taşıta geçme. 3. Bir yolcunun gideceği yere birkaç araç değiştirerek ulaşması. 4. Sürülmemiş tarlayı ilk veya ikinci kez sürme. 5. Arıları bir kovandan ötekine geçirme. 6. *ed.* Alıntı. 7. *sp.* Bir oyuncunun topu kendi takımından bir başka oyuncuya göndermesi. 8. *ekon.* Bir kimsenin herhangi bir hakkını bir başkasına geçirmesini sağlayan iş, transfer. 9. *tic.* Para aktarımı. (GTS)
- *aktarma yapmak*: Bir taşıttan ötekine geçmek. 2. Bütçede bir bölümden başka bir bölüme ödenek geçirmek. (GTS)
- T.: pas verme İng.: *pass* Alm.: *Passstoss, Flachstoss*. Bir oyuncunun, ayakla ya da başla topu kendi takım arkadaşlarından birine göndermesi. (ATS)
- İng.: *copy* Fr.: *copie*. Kaynak verilerde hiçbir değişiklik yapmadan, verileri bir veri ortamından okuyup, değişik de olabilen bir fiziksel biçimde, başka bir ortama yazma. örn. bir deste delikli kartı mıknatıslı kuşağa aktarma. Sonuç, aktarmanın yapıldığı koşullara bağlı olarak, özgün kaynaktan belli ölçülerde değişik görünümlere de dönüştürülebilir. Veri kaynağına ve sonucun amacına göre türlü bağlamlarda "aktarma" sözcüğünün çizelgede gösterilen eşanlamlıları kullanılır: aktarma türleri...tablo. (BTS-2)



- T.: *transfer* İng.: *transfer* Fr.: *transfert* Alm.: *Überladung* (MTS)
- Havale etme, baştan savma. 2. Çalma. 3. Ganimet. (TTAS)
- Tavla ve domino gibi oyunlarda kullanılan bir söz: Oyun iki parti, birde aktarma olur. (TTAS)
- *Kepenek*: Dükkânın aktarmasını indir. (TTAS)
- Ekin kaldırılan tarlayı ilkbaharda sürme zamanı: Aktarmada bir öküz daha alacağız. (TTAS)
- İng. *Transshipment*. Gümrüğün deneti altında, yabancı bir ülkeden getirilen malları, getiren taşıttan bir deniz taşıtına koyarak yabancı ya da ulusal limana gönderme. (GTS-3)
- İng. *trans-shipment*. Giriş vergileri ödenmeksizin veya başışık tutulma işlemi yapılmaksızın limana çıkarılan bir eşyanın başka bir limana gönderilmesi. (İTS)
- T.: devir İng.: *assignment* Fr.: *cession*. Bir bulguyu ya da markayı karşılıkla ya da karşılıksız olarak başkasına verme. (YİTS)
- T.: iktibas İng.: *excerpt*. Bir yapıtın bir bölümünü ya da tümünü bir başka yapıta değiştirmeden alma. (KTS)
- T.: münakale İng.: *clearing* Fr.: *virement*. 1. Ödenekliklerde, kimi bölümlerde yeterli olmayan ödeneklere durumu yeterlinin üstünde bulunan öbür bölümlerden ekleme ya da düşülme yapılmak yoluyla gerçekleştirilen ödenek aktarması. 2. Bir paranın bulunduğu sayışımından bir başkasına geçirilmesi için yapılan işlem. (TMSGT)
- İng. *transference* 1. (Ruhsal çözümlenme) Bir varlığa karşı olan duyguları başka bir varlığa yöneltme. 2. Hastanın, ana babası, karısı ya da kocası gibi yakınlık duyduğu kişilere ilişkin duygularını sağaltımcıya yöneltmesi. (RTS)
- İng. *transfer, sound transfer, re-recording. Sinema/TV*. 1. Bir ses kuşağının basım yoluyla başka bir kuşağa geçirilmesi. 2. Miknatıslı sesi optik sese çevirme. 3. Bir sesi, üzerinde saptandığı araçtan başka bir araca (plaktan kuşağa, kuşaktan plağa...) geçirme. (STTS)
- Düşmandan alınıp yedekte getirilen gemi. (TTS-2)
- İng. *pass*. Bir oyuncunun topu kendi takımından bir başka oyuncuya göndermesi. (UTS)
- Düvenle sürülen sapın altını üstüne çevirme. (Taşpınar, Apsarı \*Aksaray; Beyağıl \*Ulukışla -Niğde) 2. Ekin biçildikten sonra tarlanın pullukla sürülmesi. (Yenikent \*Aksaray -Niğde) (ZTS-2)

#### **4.1.3. Alıntı**

- ed. 1. Bir yazıya başka bir yazarın yazısından alınmış parça, aktarma, iktibas. 2. db. Başka bir dilden alınmış kelime. (GTS)
- Bir dile çeşitli etkiler, özellikle kültür etkileri dolayısıyla yabancı dillerden ek ve kelime alınması. bk. *alıntı ek*, *alıntı kelime*. İng.: *loan* Fr.: *emprunt* Alm.: *Entlehnung*. (GTS-2)
- Kırpıntı, küçük parça. (TTAS)
- Alm. *lehnwor* Başka dilden bir şey alma, veya alınan şey (Alıntı kelime, *Mot d'emprunt, Lehnwort* /Alm.) bk. Gözle ve Kulaktan alıntı. (DTS)

- İng. loan Bir dile çeşitli etkiler, özellikle kültür etkileri dolayısıyla yabancı dillerden ek ve kelime alınması. *bk.* alıntı ek, alıntı kelime. (GTS)
- *bk.* ödünç. (TDGTS)
- İng. *citation* Yararlanılan bir kaynağın adını anma ya da bir kaynaktan bölüm ya da tümce aktarma. T.: iktibas İng.: *citation*. (YTS)
- İng. *citation, adaptation, quotation* Bir kitaptan, bir yazıdan alındığı belirtilerek bazı satırların ya da sayfaların alınması. (YHTS)
- Osm. *iktibas* 1. Başka bir yerden olduğu gibi aktarılarak tırnak içinde verilen söz, tümce ya da parça. 2. *bk.* ödence. (YTS-2)
- Başka dilden bir şey alma, veya alınan şey (*Alıntı Kelime, Mot d'emprunt, Lehnwort /Alm./* ) *bk.* Gözle ve kulaktan alıntı. Fr.: *Emprunt* Alm.: *Lehnwor*. (DTS)

#### **4.1.4. Alıntılama**

- Alıntılama işi. (GTS)

#### **4.1.5. Analoji**

- *isim* (1 ince okunur) Fransızca *analogie*. 1. isim Benzeşim, benzeşme. 2. dil ilgisi Örneğe. 3. mantık Andırışma. (GTS)
- *bk.* benzeşim. (FTS)
- İng.: *analogy*. (İETKK)

#### **4.1.6. Ariyet**

- *isim (a:riyet)* eskimiş Arapça 'ariyet 1. isim Ödünçleme "Öteden beriden ariyet de bir şeyler buluruz." - S. F. Abasıyanık 2. hukuk Belli bir taşınır malın kullanımının geri verilmek şartıyla bedelsiz olarak bir kimseye bırakılması. (GTS)
- İng. *bailment* Belli bir taşınır malın kullanım hakkının, geri verilmek koşuluyla, bedelsiz olarak bir başkasına bırakılması. (İTS)

#### **4.1.7. İktibas**

- *isim (iktiba:sı)* eskimiş Arapça *iktibās* a. (*iktiba:sı*) esk. 1. Ödünç alma. 2. Ödünç alınan şey: □Batı, o büyük kaynaktan sık sık faydalanır ama iktibaslarını titizce saklar. □ -C. Meriç. 3. ed. Alıntı. (GTS)

#### **4.1.8. Kopyalama**

- *isim* Kopyalama işi 2. Basılı bir malzemeyi tıpkıbasım yöntemiyle aynen çoğaltma 3. biyoloji Geliştirilmiş özel yöntemlerle bir canlının benzerini yapma, klonlama. (GTS)
- Var olan DNA molekülünün kopyasını yapma, duplikasyon. 2. Mitokondri, çekirdek ve bunun gibi organellerin duplikasyonu. *Replikasyon*. Lat.: *replicare*: geriye bükme İng.: *replication* Fr.: *réplique* Alm.: *Replikation*. (BTS)
- Var olan nükleik asit moleküllerine benzeyen yeni nükleik asit moleküllerinin sentezi, canlı hücrenin kendinin aynı diğer bir hücre oluşturması, replikasyon. Fr.: *replication*. (SÜTS)

- Bir hücre veya canlının benzerinin meydana getirilmesi. 2. DNA'nın kendini eşlemesi veya sentezlenmesi işlemi, replikasyon, klonlama.İng.: *cloning, replication*. (VHTS)
- Sayısal verileri bellekteki aslını bozmadan okuyup, fiziksel özellikleri farklı olabilen başka bir alana yazma. Adli Bilişim İncelemeleri. (KTS-2)
- İng.: *replication*. (İETKK)

#### **4.1.9. Ödünçleme**

- Ödünçlemek işi, ariyet. (GTS)
- Yalnız sınır boylarında oluşan iki ayrı kültür arasında halkbilim ürünü alışverişi, krş. uyum, abama, benimseyim. İng.: *borrowing* Fr.: *emprunt* Alm.: *Geborgt*. (HTS)
- İmece. 2. Değiş tokuş. (TTAS)

#### **4.1.10. Örnekseme**

- *isim* Örneksemek işi 2. dil bilgisi Bir kelime veya ek örnek tutularak başka kelime ve eklerin yaratılması, kıyas, analogi. “ ‘Örnekseme’ sözü ‘mühimseme’, ‘önemseme’ sözleri örnek tutularak yapılmıştı.” (GTS)
- İng.: *analogy*. (BTKK)
- T.: kıyas İng.: *analogy* Fr.: *Analogie* Alm.: *Analogie*. Yasa yargılarının, birbirine benzeyen sosyal kuruluşlara ilişkin özel yargıların, ayrıntılarını öngören ve belirten ve sonunda birini ötekinden üstün ya da aşağı tutan değer ölçüsü. (CYYT)
- (*Derleme, benzetme, örnekleme*) Bir sözcük örnek tutularak başka sözcüklerin yaratılması: Sağlam sözcüğü örnek tutularak toplam sözcüğünün yaratılması veya çarşamba sözcüğünün örnek tutularak *pençşembih* sözcüğünün perşembe olması gibi. T. kıyas İng.: *analogy* Fr.: *analogie* Alm.: *Analogie, Angleichung*. (DTS-2)
- Bir kelimenin herhangi bir ilgi ile kendisine yakın sayılan başka bir kelimeye şekilce veya anlamca örnek tutulması. Örneksemenin türlü çeşitleri var: 1. *MADDE ÖRNEKSEMESİ* veya *ÖZÜMLEMELİ* yahut *İÇ ÖRNEKSEME* An. *matérielle, assimilatrice ou interne*) : Çarşamba'ya bakarak Perşembe'nin Perşembe olması gibi. 2. *ŞEKİL* veya *YAPILIŞ ÖRNEKSEMESİ* yahut *YARATICI* veya *DIŞ ÖRNEKSEME* (An. formelle, morphologique, créatrice ou externe) : Alacağım şekline bakılarak Alacaksın yerine Alacağın denmesi gibi. 3. *SÖZLÜKÇE ÖRNEKSEME* (An. *lexicologique*) : Yalancı kelimesinin şekline bakılarak Sahici yapılması gibi. Bu örnekseme, “Yalandan yalancı çıkarsa sahi'den ne çıkar?” gibi bir onartı ile yapıldığından, buna *ONARTILI ÖRNEKSEME* (An. *proportionnelle*) de denir. 4. *ANLAM ÖRNEKSEMESİ* (An. *notionnelle*) Vefakar, fedakâr kelimelerinin taşıdıkları iyilikçi anlamlara bakılarak Cefakâr kelimesinin asıl anlamının tersine bir anlama alınması gibi, ki bu, şekil bakımından birer örnekseme olan ve *GRAMATİKAL ÖRNEKSEME* (An. *grammaticale*) adı altında toplanan 1, 2 ve 3 numaralı örneksemelere karşı tutuluyor.
- T.: kıyas \$Fr.: *analogie*. (DTS)
- Kıyâs yoluyla. Örneksenerek. Kıyâsen. (MHTS)

- Genel olarak benzer olmayan ve bir kavram altında toplanamayan nesnelere arasında kimi yanları, özellikleri ve ilişkileri bakımından benzerlik kurulması. T.: kıyas İng.: *analogy* Fr.: *analogie*. (TT)
- İki terim arasında bir benzerlik kuran söz sanatı: gönül gözü; çiçeklerin dili. T.: kıyas Fr.: *analogie* (YTS)

#### **4.1.11. Öykünme**

- Öykünmek işi, taklit: □Gangster filmleri çocuklukta gençler arasında öykünme isteği uyandırır.□ -N. Cumalı. (GTS)
- İng. *imitation*. Örnek alınan şeyi yeniden yapma. (FTS)
- İng. *imitation*. Başka birinin davranışlarını benimseme amacı ile olduğu gibi yineleme.(Çocuklar çoğu şeyi büyüklere öykünerek öğrenirler.) (RTS)
- Taklit. (TS)

#### **4.1.12. Öyküntü**

- Fr. *imitation*. (TTK)

#### **4.1.13. Uyarlama**

- 1. Uyarlamak işi, adaptasyon. 2. ed. Bir eseri çevrildiği dilin, konuşulduğu toplumun yaşayışına, inançlarına uydurma. 3. tek. Birbirine uydurma. 4. sf. Uyarlanmış, adapte edilmiş. (GTS)
- Fr. *Accommodation*. (TTS)
- *bk.* sürüm *bk.* eşlenikleme. (BTTS)
- İng. *adaptation* Uyarlanmış yapıta verilen ad. (GSTS)
- *bk.* adaptasyon. (TTS)
- İng. *adaptation* Bir ölçme aracına, ölçüm konusu ya da uygulama bağlamına uygun özellikler kazandırma.T.: intibak ettirme İng.: *adaptation*. (YTS)
- Fr. *adaptation* 1. Bir yazın yapısını yöresel koşulları göz önüne alarak, uygun değişiklikler yaparak bir dile aktarma. 2. Bir türde yazılmış bir yapıtı başka türe aktarma. (YTS-2)
- Uyarlanmış yapıta verilen ad.T.: adaptasyon İng.: *adaptation* Fr.: *adaptation* Alm.: *Adaptierung, Bearbeitung*. (GSTS)
- Sinema 1. Sinema için hazırlanmamış bir metni sinemaya uygun biçime sokma. 2. Sinema için hazırlanmış olan bir özeti, oyunluğun daha sonraki aşamalarına doğru geliştirme. T.: *adaptasyon, uygulama* İng.: *adaptation, film adaptation, screen adaptation* Fr.: *adaptation (cinématographique)* Alm.: *Bearbeitung, Filmbearbeitung, filmische Bearbeitung, Verfilmung*. (STTS)

### **SONUÇ**

İngilizce “Take care of yourself” kalıbının “*Kendine iyi bak!*” şeklinde, “You are very special for him/her.” kalıbının “Sen onun için çok özelsin.” şeklinde, “brainwashing” yapısının “beyin yıkama” şeklinde aktarılması yanında “Wish me luck” etkisiyle “*Bana şans dile.*”, “How can I help you?” ile (*Size*) *Sana nasıl yardım edebilirim?* şeklindeki kullanımlar, aynı zamanda “Oh my god” kalıbının tesiriyle “Aman Allah’ım!”, “I hope (so)” etkisiyle “umarım”, “I think (so)” kalıbı etkisiyle “sanırım/sanırsam”, “take a bath” kalıbı etkisiyle “duş almak” gibi tarzları da birer *kalka/öyküntü* örneğidir. “Öyküntü”

örnekleri kullanım açısından dil konuşucuları arasında yaygınlık kazansa da anlaşmazlığa sebep olarak millet olma şuurunu zedelemekte, özellikle standart dilde sözdizimsel ve anlamsal bozukluklar oluşturmaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüklerinde *tanımlama ve tanıklama* durumunu değerlendirecek olduğumuzda ise farklı sonuçlara ulaşmaktayız. Sözcüklerin verilmesi bakımından sözlükler arasında ortak bir yaklaşım söz konusu değildir. Yabancı sözcüklerin geldiği dildeki yazım biçimleri bazılarında gösterilmiştir. Bazılarında ise yabancı sözcüklerin sadece Türkçe karşılıkları verilmiştir. Bazılarında da doğrudan yabancı kelime ile karşılık verilmiş, bazılarında ilgili sözcüğe göndermede bulunulmuştur. Sözlükler arasında a. (ad) i. (isim) gibi kısaltmaların kullanımında da ortaklık olmadığı görülmüştür. Bazen de ad-isim şeklinde doğrudan yazım tercih edilmiştir. *Genel Ağ* ortamında olduğundan ve geçmiş dönemde hazırlanan sözlüklerin de ağ ortamına aktarılmasından dolayı kaynaklanan sebeplerdir. *Güncel Türkçe Sözlük*'te ise tanıklar (örnekler) kullanılmıştır. Sözlüklerde terim ve kavram olarak **kalka** sözcüğüne rastlanmamıştır. 'Kalka'ya karşılık olarak düşündüğümüz *öyküntü* kelimesinin de sadece Tıp Terimleri Kılavuzunda *Fr. imitation* şeklinde karşılığı verilmiştir. Ayrıca verici dil ile alıcı dil arasındaki aktarmalarda çeviri/anlam yetersizliği sebebiyle oluşan yeni ve farklı yapı ve anlamdaki sözcüklere **kalka**<*calque* diyebileceğimiz gibi Türkçe adlandırma olarak en doğru ifadenin **öyküntü** olacağı görülmektedir.

Sözlüklerin genel durumlarını değerlendirdiğimizde yapılması gerekenler şu şekilde de sıralanmaktadır:

1. Bütün sözlükler tek bir çatı altında toplanmalıdır.
2. Eş adlı sözcükleri bir arada görülmelidir.
3. Madde başında verilen sözcükten önceki ve sonraki madde başları da eklenmelidir.
4. Sözcük sıklıkları eklenmelidir.
5. Sözcüklerin çekimli biçimleri de arama kısmında olmalıdır.
6. Sözlükler *Genel Ağ*'da da olsa kullanıcı (öğrenci, akademisyen vs.) seviyesine göre de hazırlanmalıdır.
7. Tanıklar (örneklemeler), somutlaştırıcı olmalı ve zihinde mutlaka canlanmalıdır; gerekirse resim/fotoğraf yer almalı. Bir cümle ile örnekleme yapılmamalı, farklı bağlamdaki durumları yansıtıcı daha fazla örnek eklenmelidir.
8. Tanımlar anlaşılır ve açık olmalıdır. Bir kelime ile anlamı verilmemelidir.
9. Yabancı sözcüklerin kökenleri ve art zamanlı olarak gelişimleri de verilmelidir.
10. Yabancı sözcüklerin sadece Türkçe karşılıkları verilmemelidir.

Türk Dil Kurumunun, kendi kuruluş felsefesiyle hareket ettiği müddetçe hâlihazırdaki sözlüklerden daha etkili, daha verimli, daha kullanışlı sözlükler hazırlayacağı kanaatindeyiz.

#### **KISALTMALAR**

a.:	Ad
Alm.:	Almanca
ATS:	Ayaktopu Terimleri Sözlüğü
bk:	Bakınız

BTKK:	Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu
BTS:	Biyoloji Terimleri Sözlüğü
BTS-2:	Bilişim Terimleri Sözlüğü
BTTs:	Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu
CYYT:	Ceza Yargılama Yöntemi Yasası Terimleri
db.:	Dil Bilgisi
DTS:	Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü
DTS-2:	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü
ed.:	Edebiyat
ekon.:	Ekonomi
Fr.:	Fransızca
GSTS:	Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü
GTS:	Güncel Türkçe Sözlük
GTS-2:	Grammer Terimleri Sözlüğü
GTS-3:	Gümrük Terimleri Sözlüğü
HTS:	Halkbilim Terimleri Sözlüğü
i.:	İsim
İETKK:	İlaç ve Eczacılık Terimleri Karşılıklar Kılavuzu
İng.:	İngilizce
İTS:	İktisat Terimleri Sözlüğü
KTS:	Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü
KTS-2:	Kriminal Terimleri Sözlüğü
MHTS:	Medeni Hukuk Terimleri Sözlüğü
MTS:	Madencilik Terimleri Kılavuzu
OÖTS:	Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu
RTS:	Ruhbilim Terimleri Sözlüğü
sf.:	Sıfat
sp.:	Spor
STTS:	Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü
SÜTS:	Su Ürünleri Terimleri Sözlüğü
T.:	Türkçe
TDGTS:	Türk Dünyası Grammer Terimleri Kılavuz
tic.:	Ticaret
TMSGT:	Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terim
TT:	Toplumbilim Terimleri
TTAS:	Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü

TTK:	Tıp Terimleri Kılavuzu
TTS:	Tiyatro Terimleri Sözlüğü
TTS-2:	Tarih Terimleri Sözlüğü
UTS:	Uçantop Terimleri Sözlüğü
VHTS:	Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü
YHTS:	Yapıt Hakları Terimleri Sözlüğü 1971
YİTS:	Yapım İyeliği Terimleri Sözlüğü
YTS:	Yöntembilim Terimleri Sözlüğü 1981
YTS-2:	Yazın Terimleri Sözlüğü 1974
ZTS:	Zooloji Terimleri Sözlüğü
ZTS-2:	Zanaat Terimleri Sözlüğü

### **KAYNAKÇA**

- Akalın, Ş. H. (2010). Sözcük Bilimi ve Sözlükçülük, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XCVIII, S. 698, s.162-169.
- Aksan, Doğan (1996). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, Doğan (2000a), Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim), 3. Cilt, Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, Doğan (2000b). *Türkçenin Sözvarlığı*, Ankara: Engin Yayınları.
- Boz, Erdoğan (2011). "Leksikografi Teriminin Tanımı ve Türkçe Karşılığı Üzerine", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 9-14.
- Crystal, David (2008), *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 6th Edition, Blackwell Publishing.
- Demir, Nurettin, Emine Yılmaz (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Günay, V. Doğan (2007). *Sözcükbilime Giriş*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Günay, V. Doğan (2004). *Dil ve İletişim*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Haugen, Einar (Çev.Kerimoğlu, Caner) (2010). Dil Bilimsel Ödünçlemenin Analizi, dil Araştırmaları, Sayı: 7, Güz, 131-157.
- İmer, Kâmile (1998), Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. İmer, Kâmile ve diğerleri (2011), Dilbilim Sözlüğü, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İmer, Kâmile Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy (2011), *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Jackson,, Howard (2001), Sözlükbilime Giriş, Çev. Mehmet Gürlek-Ellen Patat, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, Günay (1997). "Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler." *Türk Dili*. S. 552. 499-511s.)
- Karaağaç, Günay (2013). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karadüz Adnan, Sözlük, Sözcük Anlamı ve Öğrenme Üzerine, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4, Summer 2009, s.637-639.
- Karakoç, Nihal Yetkin (2017). Calque in Diplomatic Condolence Messages: The Case of Reina Terrorist Attack. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S. 34. C. 1. s. 105-120.
- Kıran, Zeynel ve Kıran Ayşe (2006). *Dil Bilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2007). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları.

- Musaoğlu, Mehman (2001). “Türkiye Türkçesindeki Lengüistik Gelişimler ve POLAT, Yusuf (2015). Doğrudan Çeviri Yöntemleri ve Reddetme Söz Edimi Uygunlaştırıcıları. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*. S. 21. s. 23-42. Değişimler”, T.C. *Bilkent Üniversitesi, Türk Dili Bayramı*. Ankara, s. 10-22.
- Paylan, Kerime (2015). Türkçede Kelime Türetme Yollarına Genel Bir Bakış. *Yüksek Lisans Tezi*. Denizli. s.7-8.)
- Polat, Yusuf (2015). Doğrudan Çeviri Yöntemleri ve Reddetme Söz Edimi Uygunlaştırıcıları. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*. S. 21. s. 23-42.
- Uysal, Hülya (2013). İlk Dönem Türkçeleştirme Çalışmalarında (1932-1950) Öyküntü Yöntemi (Calque) ve Örnekleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 20-2, 111-134.
- Uzun, Leyla (1999). 1945’ten Bu Yana Türkçe Sözlükler, *Kebikeç*, Sayı:7-8, s.7.
- Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.